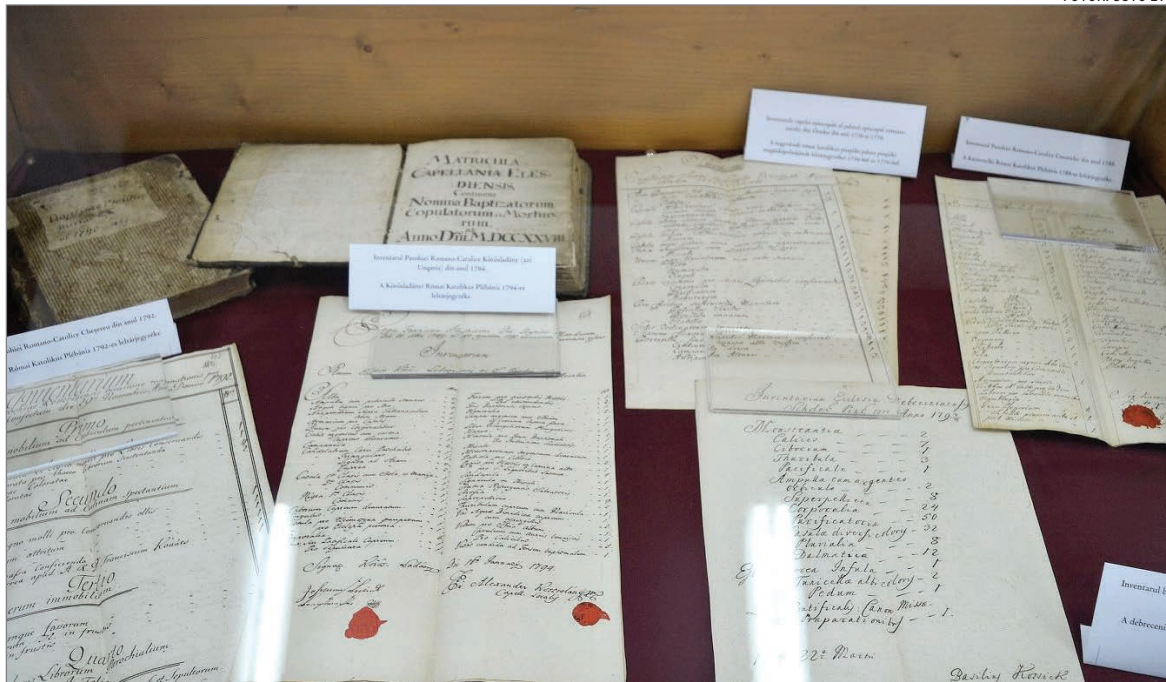

Levéltáros, a rejtett dolgok birtokosa

Csorba Sándor nagyváradi egyházi levéltáros évszázados kincsekbe nyújt betekintést. A hányatott sorsú iratoknak nem csak a török hódoltság, hanem a román államosítás is sokat ártott.

A váradi püspökség megalapítása két szent király nevéhez fűződik. A magyarok apostoli királya, Árpád-házi I. (Szent) István, Biharon, Nagyvárad közelében alapított püspökséget, 1010 táján. A területet, amely korábban az egri püspökséghez tartozott, a kalocsai főegyházmegyéhez csatolta. Ekkortól a huszadik század első harmadáig Kalocsa volt Várad érseki központja. 1091-ben a kunok Bihar várát felédták, ekkor Árpád-házi I. (Szent) László király a püspökség székhelyét a földrajzilag védhetőbb, közeli Körös-parti területre, a későbbi Váradra helyezte át. Ilyen történelmi háttérrel tudhat magáénak a Nagyváradi Római Katolikus Egyházmegye,

amely a kívülállók számára csupa olyan titkokat sejtet, mint egy-egy padláson porosodó régi láda, amelyben a gyermekfantázia beleképzelte a kalózok kincseit is. Az egyházi levéltárakat is hasonlóképpen képzelik el a laikusok, tán nem is alaptalanul, hisz több száz éves iratokat, alapítóleveleket, klérusi adatokat, adományozó leveleket, egyházi épületek tervrajzeit, több száz éves anyakönyvi nyilvántartásokat, püspökök, papok neveinek ezer éves lajstromát és egyéb fontos dokumentumokat őriznek. Ilyen „titkok” őrzője és olykor leporolója Csorba Sándor is, aki nagy szeretettel beszél hivatásnak tekintett feladatokról, valahányszor lehetősége nyílik erre.

Egy okmánykülönlegesség XIII. Leó pápa idejéből: Schlauch Lőrinc nagyváradi püspök bíborosi kinevezése 1893-ból

amelynek levéltárosa Csorba Sándor (portrékon). Pályája 2006-ban, az érmihályfalvi Andrassy Ernő helytörténeti múzeum megalakulásával indult, ugyanis az érmelléki polihisztorról elnevezett intézmény kialakításában jelentős szerepet töltött be. Később Kazinczy Ferenc író és nyelvújító, Fráter Loránd nótaszerző és Csiha Kálmán református püspök szülőfalujában, Érsemjénben gyarapította tudásával a település kulturális és történeti örökségét. Ezt az időszakot követte 2012-től a Nagyváradi Római Katolikus Egyházmegye levéltárának adminisztrálása.

Az okmányok őrzője

Régész, muzeológus, levéltáros, mind-mind olyan „rejtélyes” foglalko-

Az egyházi levéltár viszontagsági

A nagyváradi római katolikus egyházmegyei levéltár egyelőre több tekintetben is különbözik mindattól, ahogyan egy ideális körülmények között működő archívumot lehetne meghatározni – mondja a tekintélyes archívum őrzője. Elsősorban azzal kell tisztában lenni, hogy az erdélyi, illetve partiumi katolikus egyházmegyek közül talán a nagyváradi egyházmegyei gyűjtemények (ide értve a liturgikus, művészeti és könyvtári állományokat is) szenvedtek el a legnagyobb veszteségeket a diktatúra éveiben. Fontos megemlíteni, hogy a levéltári gyűjtemény magvát az 1780-tól a nagyváradi Nagyboldogasszony székesegyházban működő káptalani levéltár alkotta. Ez később kiegészült egyéb intézmények, főleg a püspökség irattárával. Az állomány az 1960-as években szenvedte el a legnagyobb veszteséget, amikor a teljes gyűjtemény közel 80 százalékát államosították. De ezt megelőzően a püspökség és egyéb egyházi intézmények levéltári archívuma a megfelelő anyagi, illetve humán erőforrások hiányában hosszasan hányódott, míg sikerült helyet találni számukra.

És hogy kötődik mindez a levéltáros feladatihoz? A válasz egyszerű. „Elődeim nem kis áldozatot vállaltak

és nem csekély erőfeszítésükbe került, hogy a rendszerváltást követően az akkor hozzáférhető 150 folyómeternyi iratanyagot megfelelő tárolási körülmények közé helyezték, továbbá az iratokat kibocsátók szerint fondokba rendezték” – magyarázza a levéltár „újkori történetét” az okmányok gondnoka.

Először kerültek nyilvánosságra

Ez a munka ma sem ért véget. Lényegében az alapfeladat is ehhez kötődik, hiszen a levéltáros elsődleges feladata az állományvédelem, illetve az irattári anyag rendezése, levéltári leltárak és segédletek ké-

szítése, amelyek nélkül a kutatók rendelkezésére sem lehet bocsátani a dokumentumokat. Ez az egyik oka annak, hogy a személyes kutatásokat nem minden esetben tudják lehetővé tenni. Részben ez vonja maga után a kutatási kérelmek megoldását is, amely szintén fontos és

egyik örömteli feladata a levéltárosnak. Ez kiegészül a még létező, történelmi plébániák vagy szerzetesi levéltárak, illetve egyéb egyházi intézmények levéltárainak felmérésével, indokolt esetben beszállításával. A beszállított anyagot ismét rendezni kell, és ebben a formában a kör még nem zárul be.

A levéltárosok mindezek mellett igyekeznek kilépni az intézmény falai közül és különböző kulturális rendezvények megszervezésében részt vállalni, vagy ezeket önállóan megvalósítani. Csorba Sándor szerint fontos feladat lenne tudományos publikációkat közölni, de erre időhiány miatt csak ritkábban kerül sor.

A Nagyváradi Római Katolikus Püspökség és az Állami Levéltárak Bihar Megyei Kirendeltsége együttműködésében megvalósított irattári kiállítás úttörőnek számít, hiszen korábban nem volt példa a két intézmény hasonló együttműködésére. Sem az egyházmegyei, sem az állami levéltár korábban nem állított ki ilyen jellegű iratokat, illetve nem volt olyan kiállítás, ami kizárólag levéltári anyagot mutatott volna be – magyarázta a kiállítás alkalmával Csorba Sándor.

A május eleji kiállításon a legkorábbi anyagok Benkovics Ágostonnak, az egyházmegye újjáépítőjének idejéből származtak. Benkovics Ágostont 1681-ben nevezték ki püspökké, azonban nem volt lehetősége elfoglalni a püspöki széket, mivel az egyházmegye török fennhatóság alatt állt. A törökdúlás idején Nagyváradot porrá rombolták, a püspökségnek ugyanakkor szüksége volt egy székesegyházra és egy rezidenciaira. Székesegyházzal egy 14 méter hosszú kápolna szolgált, amit gyakorlatilag a város romjaiból építettek fel. Ez volt a Szent Brigitta-kápolna, amely a második székesegyháza volt az egyházmegyének. Ugyanilyen szükségmegoldással készült el a püspöki rezidencia is, amelynek egy jelentéktelen épület szolgált – magyarázta a Documenta Varadinensis nevű májusi kiállítás kapcsán Csorba Sándor.

Az egyházi levéltárak államosítás utáni sorsa

A jelenlegi egyházmegyei levéltár az egykori püspöki és káptalani levéltárak maradványainak iratanyagából 1998-ban alakult meg – áll az egyházmegye honlapján. Az 1947. évi radikális politikai változások után a püspöki palotában lévő és háborús károkat is elszenvedő gazdasági levéltár sorsa megpecsételődött, egy csekély részét 1949-ben sikerült átmenekíteni a székesegyház épületébe, egy kisebb része elpusztult, a javát államosították. Az egyházmegyei levéltár ideiglenesen ugyan a püspökség tulajdonában maradt, ám azt nem használhatta, hiszen maga az épület már nem volt birtokában. A székeskáptalan hiteleshelyi és házi (gazdasági) levéltárai kezdetektől a székesegyház épületében – az arra a célra kialakított hat helyiségben, eredeti levéltári bútortárral ellátott termekben – voltak elhelyezve. Háborús károkat nem szenvedtek és az államosítás első hullámai sem érintették. 1949-től tehát az egyházmegye központi levéltárai részben az államosított püspöki palota földszintjén, részben a székesegyházban, a sekrestye feletti két emeleti traktusban lévő levéltári helyiségekben, továbbá a mellékhajók emeleti, nyitott galériáin voltak. E történeti iratállományokat – szinte teljes egészükben – 1968-ban átszállították az állami levéltár helyi kirendeltségére. Mindkét levéltár (püspöki és káptalani) a legjelentősebb katolikus történeti levéltáraink közé

tartozott, egyenként több száz folyómeternyi, felbecsülhetetlen értékű iratanyaggal. Sajnálatos módon államosításuk, elvételük előtt egyikről sem készült részletes ismertető vagy fondjegyzék. 1968-ban mind a püspöki, mind a káptalani állományokból visszamaradt néhány folyómeternyi, 18–20. századi vegyes eredetű iratanyag, többek között a teljes egyházmegyére kiterjedő anyakönyvi másodpéldány gyűjtemény. Emellett a gyarapodást az 1948-tól többé-kevésbé folyamatosan fennmaradt egyházigazgatási iratok, néhány személyi hagyatékok és az utóbbi években a vidéki plébániákról begyűjtött történeti (18-20. századi) iratanyagok jelentették. Az iratanyagnak jelenleg a székesegyház épületében lévő egykori káptalani hiteleshelyi levéltár felújított helyiségei adnak otthont. A Román Nemzeti Levéltár nagyváradi kirendeltségének őrzetében kerülő püspöki és káptalani levéltárak iratanyaga egyaránt a 17. század legvégétől gyarapodtak. Csekély számú török hódoltság előtti eredeti iratanyagot őriznek. Az államosítás után új szempontok szerint átrendezett és eredeti rendjét csak részben őrző két gyűjteményről mindmáig nem készült nyomtatott fondjegyzék, feldolgozottsági foka állományrészenként változó, egyes álagai teljesen kutathatatlanok, illetve csak mikrofilmen tanulmányozhatók. A kutatókat csak a román nyelvű kutatótermi gépelt fondjegyzék segíti.

Festum Varadinum: egynapos kiállítás a püspökség levéltári anyagából

Schlauch Lőrinc bíborosi kinevezése 1893-ból, a Körösladányi Római Katolikus Plébánia 1794-es leltárjegyzéke, a Nagyváradi Római Katolikus Püspökség 1764-es könyve, a bihariószegi plébánia pápai dekrétumokat és püspöki rendeleteket tartalmazó protokolluma – íme néhány értékes dokumentum az ide kiállítás anyagai közül.

A nagyváradi székesegyház levéltári szárnya

SÜTŐ ÉVA